

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟ.

Τὸ λογοτεχνικὸ φαινόμενο — ποίησι, μυθιστόρημα, θεατρικὸ ἔργο, κριτικὴ — εἶνε, στὴν ἄδολή του οὐσία, ἀναζητήσι σκοπῶν ζωῆς.

Ὁ Στένδαλ, ἠθέλησε, τὸ ὥραϊο, τὸ καλόν, ὥς «ὑπόσχεσι εὐτυχίας». Τέτοιος ἓνας ὁρισμός, ποῦ ἐπιτυχαίνει ν' ἀγκαλιάσει τὸ ἀσύληπτο ὥραϊο, εἰς τὸ ἀποτέλεσμά του μονάχα, ἢ καὶ ποῦ ἀπαντᾷ στὴν ἀπορία μὲ μίαν νέαν ἀπορία, καταληπτὴ ὅμως ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη εὐαισθησία — ἐπιτρέπει εὐκολώτερα νὰ φτάσουμε στὴν κατανόησι τοῦ λογοτεχνικοῦ φαινομένου καὶ κάθε συγγενικῆς ἐκδηλώσεως τῆς τέχνης. Ἡ «ὑπόσχεσι τῆς εὐτυχίας», ὅσο ἰσορροπημένη καὶ ἂν ὑποτεθεῖ, ἐξυπονοεῖ μονομερῆ ἀντίληψι τῆς ζωῆς. Ἐξυπακούει μιὰν γραμμὴν ἰδεολογικήν, ποῦ ἀναγνωρίζει, γιὰ ἀφετηρίαν καὶ γιὰ κριτήριον γενικόν, τὴν εἰδικὴν ἔννοια τῆς εὐτυχίας.

Ἀλλὰ, ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ λογικὴ, οὔτε ὑπάρχει εὐτυχία ἐξαρτημένη ἀπὸ σταθερὴ καὶ μόνιμη ἀλήθεια, δηλαδή ἀπὸ ἀλήθεια κοινὴ, ἄσχετη πρὸς τίς ἀτομικὰς ἰδιοσυγγρασίαις. Ὅσηνδήποτε ἀλλοίωσι καὶ ἂν ὑποστῇ καθε ἀτομικὴ ἔννοια εὐτυχίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ λογικοῦ, κρατεῖ πάντα τὰ συστατικὰ τῆς δημιουργίας τῆς εἰς τὸ ὑποσυνείδητον, διατηρεῖ, μὲ ἄλλα λόγια, τὴν σφραγίδα τῆς πρωτότυπης συγκινήσεως ποῦ τὴν γεννᾷ καὶ προδίδει τίς ἀνεξέλεγκτες ἐπιθυμίας καὶ ροπὰς ποῦ τὴν καθορίζουν. Συγκινήσεις, ἐπιθυμίες, ροπές, εἶνε φαινόμενα ποῦ, τὸ λογικόν, ἡμπορεῖ, ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ ταξινομήσει, νὰ πείσει, νὰ συγκάλυψαι — ἀλλὰ ὅχι καὶ νὰ ἀκυρώσει. Εἶνε φαινόμενα πρωτόγονα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀλυσίδα τῶν κατηγοριῶν. Εἶνε πρῶτα ἐλατήρια.

Τὸ φιλολογικὸ φαινόμενο, κατὰ τρόπο λανθάνοντα ἢ ἐμφανῆ, στηρίζεται στὰ πρῶτα αὐτὰ ἐλατήρια. Τὸ ὥραϊο, ἡ ὑπόσχεσι τῆς εὐτυχίας, πηγάζει ἀπὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῶν κριτηρίων αὐτῶν μὲ ἱκανοποιητικὰς ταξιθετήσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἢ τοῦ κόσμου τῶν συναισθημάτων.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ βρίσκεται ὁ πυρήν, ἡ καρδιὰ τοῦ προβλήματος. Ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, ὅ,τι δηλαδή ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν γνωρίζουσιν συνείδησι, εἶνε εὐπλαστὸς, μεταβλητὸς ἐπ' ἀπειρον. Συνδυασμοὶ ἀπειροάρθμοι ἡμποροῦν νὰ παραστήσουν τὸν ἐξωτερικὸν αὐτὸν κόσμον — συνδυασμοὶ ποῦ ποικίλλουν σύμφωνα μὲ τίς ἰδιοσυγκρασίες ὅσες τὸν ἀντικρύζουν, ἀλλὰ καὶ ἀνάλογα ἀκριβῶς μὲ τὸ εὐπλαστον τῶν φαινομένων.

Τὸ ἀντίκρουσμα τῶν φαινομένων (τοῦ ἐξωτερικοῦ πρὸς τὴν γνωρίζουσιν συνείδησιν κόσμου) σύμφωνα μὲ ὁρισμένους κανόνας, ποῦ τοὺς ὀνομάζουμε «λογικὴ», δημιουργεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ, αὐτοὶ οἱ κανόνες, ἂν εἶνε ὁρισμένοι, εἶνε καὶ περιορισμένοι, δὲν ἀγκαλιάζουν δὲ παρὰ ἓνα ἀριθμὸν μονάχα τρό-

πων υπέρξεως. Οἱ συναισθηματικοὶ κανόνες, χωρὶς νὰ βρίσκονται ὑποχρεωτικὰ σὲ ἀντίθεσι μὲ τοὺς λογικοὺς κανόνες συμπληρῶνουν τὸ ὁλοκληρωτικὸ τῆς ζωῆς ἀγκάλιασμα καὶ γεννοῦν τὶς αἰσθηματικὰς καὶ τὶς αἰσθητικὰς ἀλήθειαι.

Τὸ λογοτεχνικὸ φαινόμενο ἔχει τὴν πηγὴν του στὶς τελευταῖαι αὐτὲς ἀλήθειαι, ποῦ οἱ συνδυασμοὶ τους, μεταβλητοὶ μέχρι τοῦ ἀπείρου, ἀφίρουν περιθώριον εὐρύ, μ' ὅλον τὸν μακρὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν ἀνανέωσιν καὶ στὴν δημιουργίαν.

Μὰς εἶνε βολετὸ νὰ δημιουργοῦμε πάντα ἔννοιαι εὐτυχίας, «ὑποσχέσεις εὐτυχίας», δηλαδή νέαι μορφὰς καλοῦ, ὅσο πλουτίζονται οἱ ἰδιοσυγκρασίαι ποῦ ἀντιμετωπίζουν τὸ εὐπλάστον τῆς πραγματικότητος ἢ ὅσο, παρθέναις ἰδιοσυγκρασίαις, ἀντικρύζουν τὴν πραγματικότητα αὐτὴν ὑπὸ γωνίαν νέαν ἐντελῶς. Καὶ ἡ ἀδιάκοπη αὐτὴ ἀνανέωσι δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἀναζητήσι καὶ προσπάθεια ἐπιβολῆς σκοπῶν ζωῆς. Ἐκεῖ ὅπου ὁ σκοπὸς δὲν εἶνε δωσμένος, ἐκεῖ δὲν ἡμπορεῖ καὶ νὰ ὑπολογισθεῖ. Καὶ τότε ἔρχονται τάσεις καὶ κατευθύνσεις καὶ ἐρμηνεῖαι, ἔρχονται ροπὲς καὶ ἐπιθυμίαι, ἔρχονται συγκινήσεις καὶ θελήσεις νὰ πλάσουν τὴν πραγματικότητα σύμφωνα μὲ ἰδιὴν τους προέκτασι. Κλειστὰ θρησκευτικὰ συστήματα θεομαινόμενα ἀπὸ τὴν πίστιν, κλειστὰ φιλοσοφικὰ συστήματα στηριγμένα σὲ μονομερῆ λογίκευσι, κοινωνικὰς θεωρίαις ποῦ πάντα εἶνε ἱταμὲς ἀξιώσεις ὀλίγων ἀτομικότητων, φιλολογικὰς ἢ καλλιτεχνικὰς σχολὰς ποῦ ἀνακαλύπτουν νέαι ἀναλογίαι, νέαι «ἀποκρίσεις» τῶν φαινομένων ἢ νέαι συγκινήσεις τῶν αἰσθητηρίων, δηλαδή «νέαι ὑποσχέσεις εὐτυχίας» — ὅλες οἱ προσπάθειαι αὐτὲς εἶνε βαθεῖαι ἐρευνητικὰ βλέμματα, ποῦ ταξιδετοῦν, μὲ ρυθμὸν καινούργιον, τὴν χάοτικὴν ποικιλίαν τοῦ κόσμου, καὶ ἐξανθρωπίζουν, μὲ ἐπιλογὴν διεξαγομένην ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίας, τὴν ἀσύλληπτην ζωὴν. Καὶ τέτοιο ἔνα ἀδιάκοπον ἔργον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἡμπορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ καλύτερα, παρὰ ὡς ἀναζητήσι σκοπῶν ζωῆς — ἀφοῦ ἐξηγήσεις ἢ ἐρμηνεῖαι ἢ καὶ ἀπλὴ ταξιθέτησι τῆς ζωῆς εἶνε ὁ ὕψιστος σκοπὸς καὶ τὸ ὕψιστον πρόβλημα.

Τὸ ὕψιστον αὐτὸ πρόβλημα, ἐπιδέχεται ἄπειρας λύσεις — ὅλες ἀνθρωποκεντρικὰς φυσικὰς — οἱ ὁποῖαι ξεχωρίζουν σὲ δύο κατηγορίας. Στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ στὴν αἰσθητικὴ. Μολονότι τὸ πρᾶγμα φαίνεται παραδοξολογία, οἱ θρησκευτικὰς λύσεις καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὅσα ἀξιοῦν νὰ χορηγήσουν ἄρτιαν ἐρμηνείαν τῆς ζωῆς, εἶναι παρακλάδια τῆς ἐπιστημονικῆς προσπάθειας. Ἡ ἐπιστημονικὴ λύσις, τείνει, πράγματι, νὰ ξανακτίσῃ, δηλαδή νὰ συλλάβῃ τὸν κόσμον, εἰς ἓνα σύνολον ποῦ ἀναπαύει τὸ λογικόν. Ἡ θεωρία τῶν ἐπιστημῶν, στηριγμένη σὲ μιάν ἐρμηνείαν τῶν ἀποδειγμένων γεγόνων, φανερῶνει τὴν τάσιν αὐτήν, ποῦ, μολονότι δὲν φτάνει ποτὲ σὲ τελειωτικὸ πόρισμα, κρατεῖ σταθερότητα κατευθύνσεως ἀναντίρροπῃ. Τὰ θρησκευτικὰ συστήματα προτείνουν, μὲ βάσιν ὀλίγα δόγματα πίστεως, ὅμοιαι συνολικὰς λύσεις ποῦ, σκοπεύουν νὰ ἀναπαύ-

σουν τὴν ἀντίληψιν καὶ τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματά της. Τὰ κλειστά φιλοσοφικά συστήματα, γὰρ ὅμοιο σκοπὸν, χρησιμοποιοῦν εἴτε λογικὰ δόγματα συγκαλυμμένα, εἴτε λογικὰ καὶ κάποτε ἀπλῶς λεκτικὰ σοφίσματα.

Ἐπιστῆμες, φιλοσοφικὰ καὶ θρησκευτικὰ συστήματα ἔχουν, ἔτσι, ἓνα κοινὸ χαρακτηριστικὸν καὶ ἓνα κοινὸ σημάδι — τὴν προσπάθειαν νὰ ξεπεράσουν τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ φτάσουν σὲ ἐπιτακτικὴ ἐξήγησιν τῆς ὅλης ὑπάρξεως.

Ἡ κατηγορία τῶν αἰσθητικῶν λύσεων ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν φροντίδα αὐτή, τείνει, ἀντίθετα νὰ ἐπαναφέρει τὴν ὑπαρξιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Ἡ ἐπιστήμη, γενικά, ἀσχολεῖται μὲ ὑπολογισμοὺς ἀπρόσωπους καὶ μὲ ἐξακριβώσεις ἀδιάφορες. Τὸ φιλολογικὸν φαινόμενο, εἶνε τὸ αἶμα τῆς σάρκας μας. Μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὥραίου, μὲ τὴν ἐννοίαν αὐτῇ τῆς ἀνθρώπινης ὑποσχέσεως εὐτυχίας, ἐπιτυχαίνει, σταθερά, ἀδιάκοπα, τὴν ἱκανοποίησιν συναισθηματικῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς ὑπάρξεως σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδόμυχες τάσεις τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

Ἐτσι, στὴν οὐσίαν κάθε πρωτότυπης λογοτεχνικῆς ἐκδηλώσεως, ὑπάρχει καὶ μιὰ κοσμογονία λανθάνουσα ἢ ὁμολογημένη, ποῦ ἐπιτυχαίνει τὴν ἀνασίνταξιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μὲ ὁδηγὸν τὶς ἀνάγκας αὐτές, δηλαδὴ μὲ ὁδηγὸν ἅδολα ἀνθρώπινο. Ὑπὸ τὸ πρῶτον αὐτό, τὸ ὥραϊον ἤμπορεῖ νὰ ὁρισθῇ ὡς π ρ ο σ π ά θ ε ι α ἐξ ἀνθρώπισμοῦ τῆς ποικιλίας. Μὲ ἄλλες λέξεις ὡς συναισθηματικὸς μονισμός.

Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου, στὴν ἐκδήλωσιν τοῦ λογοτεχνικοῦ φαινομένου, μιὰ κοσμογονία δὲν ὑποστηρίζῃ τὴν λογοτεχνικὴν δημιουργίαν, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη εἶναι αἰσθητὸς ὁ ρυθμός. Ὁ ρυθμὸς ποῦ εἶνε καὶ αὐτὸς ἓνα εἶδος ἀναδημιουργίας στὴν ἀσυναρτησίαν τῶν πραγμάτων — δηλαδὴ ἓνας τρόπος ἀντιλήψεως, μιὰ μέθοδος συνλήψεως τῆς ζωῆς.

Ὁ ρωμαντισμός, ὁ κλασσικισμός, ὁ συμβολισμός, ὁ νατουραλισμός, καὶ ὅλες γενικώτερα ἢ λογοτεχνικὲς σχολές, ὅσας δὲν ἐπρότειναν μιὰν ἐξήγησιν τῆς ζωῆς, εἰσηγήθηκαν ἓναν ρυθμὸν καινούργιον, ποῦ ταξιθετεῖ κάθε ἐκφάνσιν τοῦ βίου μὲ τρόπον ὁρισμένον, ἀνταποκρινόμενο στὴν ἐνδιάθετον ὁρμὴν τοῦ δημιουργοῦ καλλιτέχνη. Ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν, ποῦ δοκιμάζει νὰ στηριχθῇ περισσότερον εἰς τὴν καθάρια λογικὴν, στὴν διαύγειαν, στὴν ἀλότηταν καὶ ποῦ ἀναγνωρίζει μερικὰ σταθερὰ συναισθήματα ἀποκλειστικῶς, ἕως τὴν συμβολικὴν τεχνοπλοίαν, ποῦ δοκιμάζει νὰ συλλάβῃ τὶς ψυχικὰς ἀποχωρώσεις, τὰ ψυχικὰ νεφελώματα, τὶς ἀνησυχίας τοῦ ὑποσυνείδητου, τὸ ἀόριστον, τὸ ἀκαθόριστον, ὅτι δρᾷ εἰς τὸ περιθώριον τοῦ βίου μερικὰς «ἀποκρίσεις» καὶ «ἀναλογίας» φαινομένων, ὑπάρχει, βέβαια, μεγάλη ἀπόστασις. Ἀλλὰ ἡ τάσις εἶνε ὅμοια: Καὶ ἡ τάσις αὐτὴ εἶνε ἡ ἐναρμόνισις τῶν φαινομένων σύμφωνα μὲ τὸν ρυθμὸν ποῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην δημιουργόν. Ὁραῖον δημιουργεῖται καὶ εἰς τὴν μιὰν περίπτωσιν καὶ εἰς τὴν ἄλλη. Ὑπόσχεσις εὐτυχίας ὑφίσταται καὶ εἰς τὴν μιὰν περίπτωσιν καὶ εἰς

τὴν ἄλλη — ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὶς ἐπαναφέρεται ὁρμητικὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ πρὸς τὴν ὁπλὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιοσυγκρασιῶν. Αὐτὸ ἐπέτρεψε εἰς τὸν Μορεάς, στὴν ἐπιθανάτιο κλίνη του, νὰ βεβαιώσει ὅτι δὲν ὑπάρχουν λογοτεχνικὲς σχολῆς καὶ ὅτι τὸ ὥραϊο δεσπάζει τῶν μεταβατικῶν τεχνοτροπιῶν.

Ἡ ἐπιστήμη ἐνδιαφέρεται γὰρ τὸν ἄνθρωπο, ἐν μέτρῳ, δοκιμαζει δὲ ἀδιάκοπα καὶ ἴσως μάταια, νὰ τὸν ξεπεράσει· φιλοσοφίαι καὶ θρησκείαι, ἀσχολοῦνται μὲ ἓναν ὑποθετικὸν τύπον ἀνθρώπου, συμβατικὸν, ἐκτὸς χρόνου καὶ χώρου. Ἡ λογοτεχνία καὶ γενικὰ ἡ καλλιτεχνικὴ προσπάθεια ἐπαναφέρει τὰ πάντα πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοσυγκρασίαν, πρὸς τὴν σάρκα τοῦ πάσχει ἢ χαίρεται, πρὸς τὸν νοῦ τοῦ ἀνησιχεῖ, ψηλαφεῖ καὶ συγκινεῖται ἐντὸς τοῦ χρόνου καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου. Ὀλιγότερον φιλόδοξοι στὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς, ἢ τέχνης, φτάνει τὸν σκοπὸν αὐτὸ τελειωτικὰ, σταθερὰ καὶ δημιουργεῖ σειρὰν ἀληθειῶν, ποῦ μένουν ἀναμφισβήτητες γὰρ τὶς ἰδιοσυγκρασίες, ὅσες αἰσθάνονται τὸ πλῆγμα τῶν. Ἀπέναντι τῆς μιᾶς ἀλήθειας, ποῦ ἐπιδιώκουν ἐπίμονα ἢ λοιπὲς προσπάθειαι, ἢ τέχνη δημιουργεῖ ἀδιάκοπα ἀλήθειαι πολυάριθμες, νέαι, τελειωτικῆς, καὶ εὐρίσκει πάντα νέους δεσμοὺς καὶ νέαι ἀναλογίαι μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἀλήθειαι αὐτῆς, μορφῆς τοῦ ὥραιου, ὑποσχέσεις εὐτυχίας, ἔχουν τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολυτροποῦ ταυτόχρονα καὶ τοῦ τελειωτικοῦ ἐφαρμόζονται δὲ ἀρτιότερα πρὸς τὴν ποικιλίαν τῆς πραγματικότητος ἀπὸ κάθε ἄλλην ταξιθέτησι, ἀκαμπτη καὶ συνεπῶς ἀνυπαίρετη.

Κάθε πραγματικὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία, εἶνε ὥσάν φωνὴ ἀληθινὰ νέα, ἀνέκδοτη, βγαλμένη ἀπὸ τὴν καρδίαν τῶν πραγμάτων — νέος καὶ πρωτόγονος δραματισμὸς — χρωματισμὸς πρωτοφανῆς τῆς ζωῆς, μιὰ τελειωτικὴ στιγμή ἀλήθειας. Ἡ στιγμή αὕτη ἐπανερχεται, ποτὲ ὅμοια στὴν μορφή, πάντα ὁλοκληρωτικὰ στὴν οὐσίαν τῆς, σύμφωνα μὲ τοὺς κωμικισμοὺς τῶν ἰδιοσυγκρασιῶν, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ ρυθμὸ ζωῆς. Ἐοῖς ἐπιτυχαίνεται ἡ ἀνεύρεσι σειρᾶς ἀληθειῶν, κατηγορίας διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τόσο καθάρια ἀνθρωπίνων ὥστε, ἐὰν ὁ παραλληλισμὸς τῶν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ἡμποροῦσε νὰ φθάσῃ ἕως τὴν σύγκρισιν καὶ ἕως τὴν πρόκρισιν — ἢ ἐπιλογὴν νὰ ἔμενε ἀμείροσθη ἢ καὶ ν' ἀπέκλινε, ἴσως, πρὸς τὴν αὐτάρχειαν τοῦ λογοτεχνικοῦ φαινομένου, καὶ πρὸς τοὺς ἄδοξα ἀνθρώπινους σκοποὺς ζωῆς ποῦ δημιουργεῖ.

Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ